

TULIMULD

1955

NR 1

EESTI KIRJANDUSE JA KULTUURI
AJAKIRI

Üks vana eestikeelne palvetekst

Tartu ülikooli raamatukogus leidub piiblite ja teiste vaimuliku sisuga teoste seas, mis tuntud Gustav von Bergmann (1749—1814), Ruhja kirikuõpetaja Liivimaalt¹, omal ajal raamatukogule müünud oli, vanade Meie Isa palvete kogu, mis oli välja antud 1715 Amsterdavis Joh. Chamberlayne'i poolt. Selle raamatu lõpus olevatel tühjadel lehtedel leidub mõningaid käsitsi tehtud märkusi, mis käekirja järgi otsustades pärinevad G. von Bergmannilt endalt.

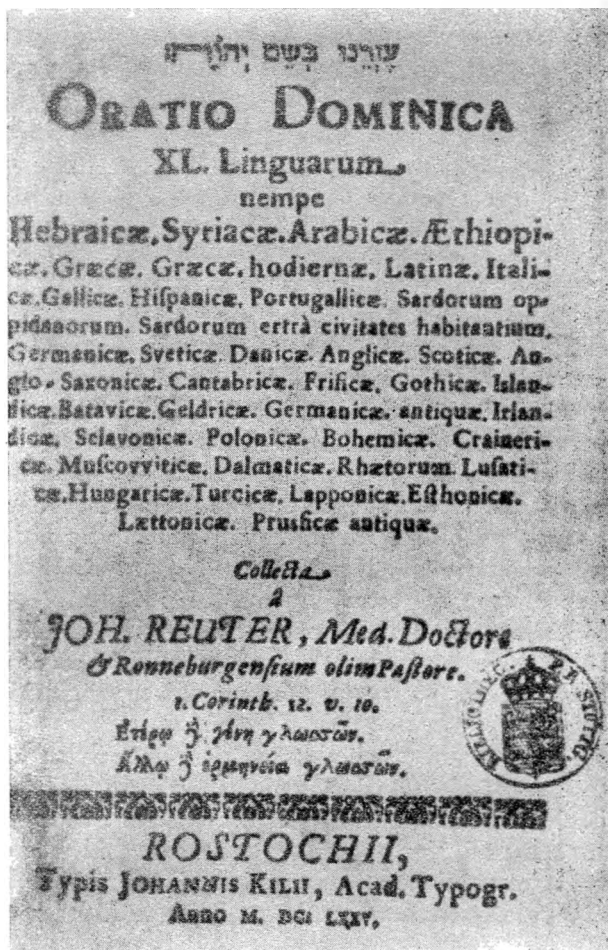
J. Chamberlayne on selles raamatus mitmes keeles trükitud rohkearvuliste Meie Isa palve tekstide juurde teinud märkusi, milledes vihjatakse mõnele teisele sellesarnasele kogule, ja ka vastavaid tekstide numbreid ära toonud. See asjaolu võimaldas G. von Bergmannile määrata, mis keeltes palve ühes palju vanemas kogus on esinenud. See vanem raamat, "Oratio Dominica XL Linguarum . . ." pärineb Johann Reuterilt (läti transkriptsioonis: Jānis Reiters) ja on ilmunud kahes väljaandes: Riias a. 1662 ja Rostockis a. 1675. Mõned autorid nimetavad ka veel kolmandat väljaannet, samuti a-st 1675, kuid trükitud Lübeckis. Siiski näib nüisuguse 3. väljaande olemasolu õige küsitav olevat.

Ühtegi eksemplari neid Reitersi raamatuist ei ole korda läinud leida ja nimetatud G. von Bergmanni märkused on, niipalju kui teada, esimeseks katseks kindlaks teha, millised tekstid tegelikult selles Reitersi raamatus on esinenud.

J. Chamberlayne'i raamatust on näha, et Reiters on ka ühe eestikeelse Meie Isa palve teksti oma 42 (mitte 40, nagu pealkirjas seisab!) palve sekka võtnud. Kõige järgi otsustades on Reiters esimene, kes eestikeelse Meie Isa palve nüisuguse polüglotse kogu koosseisu on võtnud. Hilisemal ajal esineb ta, nagu teada, mitmes sarnase sisuga raamatus. Et Reiters peale soome, rootsi, saksa ja mitme muu keele ka eesti keelt tundis, ei tule seda imestada.

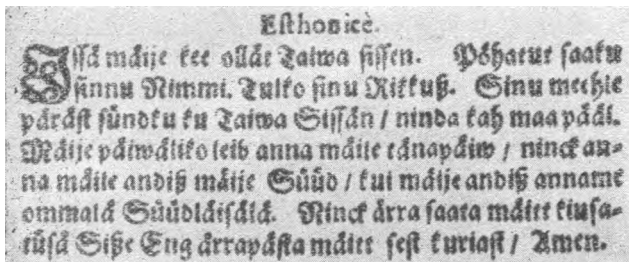
J. Reiters pärineb Riiast, kus ta 1632. a. paiku sündis. 1650 immatrikuleeriti ta noore üliõpilasena Tartus. Usuteaduse õpingud seal keetsid tal kuni a. 1656. Nagu Tartu ülikooli matriklist (Matricula seu Catalogus illorum, qui in Academia Dorpatensi cornua deposuerunt) näha, on J. Reiters algusest peale tol ajal Tartus elavate soomlaste ja eestlastega kontakti pidanud. Vanadele bibliograafidele oli Reiters mitme raamatu autorina juba ammu tuttav, kuid ühtki tema teost, tema väitekiri välja arvatud, ei leidunud enam Lätis.

¹ Muu seas tuntud ka Liivimaa liivlaste vana Meie Isa palve teksti kirjapanijana, vrdl. K. D r a v i n š, Varajane liivi keelemälestis, "Postimees", Tartu 1943, nr. 66.

*Reitersi teose
tüttelleht*

Alles 30-ndates aastates leidis dotsent Jānis Straubergs ühe suurema Reitersisse puutuva dokumentide kogu ja nende hulgas ka ühe tema poolt kirjutatud kirja, milles seisab, et ta sünnipäralt on lätlane ja seetõttu on pidanud palju kannatama. See ühtib hästi teiste meil teada olevate faktidega Reitersi elust: teda on palju taga kiusatud, ta tagandati kirikuõpetaja ametist (Ronneburgis, läti keeles Rauna), lõpuks ei leidunud tema jaoks tööd Liivimaal, kuigi ta ka õigusteadust oli õppinud ja mõnd aega selle ala professorina oli tegutsenud ning peale muu ka arstiteaduskonna lõpetanud ja arsti kraadi omandanud. Ta oli sunnitud asuma Ingerisse, kus ta vadjalaste ja soomlaste seas kirikuõpetajana ja arstina tegutses. Ta suri Tuutaris (Duhderhofis) umbkaudu a. 1695.

*Meie Isa palve
Reitersi teoses.*

Mõni aeg tagasi õnnestus dr. phil. Benjamins Jegersil (praegu USA-s) avastada kolm eksemplari J. Reitersi teost: "Oratio Dominica XL Linguarum . . ., Rostochii . . ., Anno MDCLXXV"; esimese asukoht on Württembergische Landesbibliothek Stuttgartis, teise — Niedersächsische Landesbibliothek Hannoveris ja kolmanda — Stadtbibliothek Lübeckis. Viimatinimetatud eksemplar, mis kahest eelnevast erineb selles esineva pühenduse poolest, on hiljuti faksimile-väljaandes ning läti- ja saksakeelse sissejuhatusega varustatult B. Jegersi poolt välja antud: Jāna Reitera Tēvreižu krājums, Kopenhagen, kirjastus "Imanta", 1954.

Reitersi raamatu lk. 14 leidub ungarikeelne Meie Isa palve, sellele järgneb türgikeelne ja siis soomekeelne, kuna lk. 15 on esitatud lapikeelne ja siis eesti-keelne. Kaks järgnevat teksti, raamatu viimased, on läti- ja muinaspreisi-keelsed.

Mõnest muust polüglotsest Meie Isa palvete kogust, mis esitavad J. Reitersi raamatu "Oratio Dominica" esimese väljaande tekstide numbreid, võib järeldada, et ka selles väljaandes (Riias a. 1662)) tekstide järjestus ja nende arv sama oli. Kas ka eestikeelne tekst seal identne oli selle 2. väljaande omaga või mõnest teisest allikast pärines, jääb küsimuseks, millele vastata saab alles siis, kui õnnestub avastada see Riias trükitud raamat.

Järelmärkus

K. Dravinši soovil lubatagu siinkohal lisada mõni sõna käesolevas kirjutises käsiteldava meieisa-palve keelise külje kohta. See on kirjutatud ilmselt XVII sajandi lõuna-estni-murdelises, väga tugevasti põhjaestni kirjakeele sugemetega segatud kirjakeeles. Täheledatagu selles eriti sellised lõunaestni sõnakujud ja väljendid nagu *Issä = isä (csä)*, *sissen = sisen 'sees'*, *päiväliko 'igapäevast'*, *andiss 'andeks'*, *Süüd ja süüdläisälä = süüdläisele 'võlad'* ja "võlglasile" ning *Eng = enge 'vaid'*. H. Stahli põhjaestline meieisa-palve ei tule selle otsese allikana või eeskujuna seepärast küsimusse. Lähtekohta tuleb otsida XVII sajandi algupoole lõunaestilisest kirjakeelest, ja niisiis võiks lähte-eeskujuna esmajoones tulla kõne alla J. Rossihniuse katekismuses (a. 1632) trükist ilmunud ja tolleaegseis Lõuna-Eesti kogudusis arvatavasti üldisemalt tarvitusel olnud

palve, mille sõnastus Saareste-Cederbergi teose "Valik eesti kirjakeele vanemaid mälestisi" lk. 30 järgi on järgmine: *Issa meije, ken sinnä ollet Taiwa sissen, põhatut sabkut sinnu Nimmi, tulckut sinnu Rickus, sinu mehle perrast sündkut, kui Taiwa sissen, nūnda kabn Mab päbl, meije peiwaliko Leiba anna meile tennapeiw, ninck anna meile andis meije Süd, kui meije andis anname ommille Südleisille, ninck errasabta meit sisse kurja Huckotusse, enge errapästā meit sest Kurjast, sest sinul om se Rickus, ninck se Weggi, ninck se Auw, iggawel ajal, Amen.* Reuteri palvet sellega võrreldes näeme nende kahe palve sugulust, aga ka seda, et Reuteri redaktsioonis on paar Rossihniuse keele põhjaestilist arhailist joont kõrvaldatud (märgitagu *kee* 'kes' kuju *ken* asemel, käskkõnevormid *saaku, sündku, Tulko*), ebarahvakeelne *kabn* 'ka' asendatud kujuga *kab*, lõunaestli vokaalharmoniaat veidi järjekindlamalt tarvitatud (*Issä, päräst, päiwäliko*) ja mõningaid muid kohendusi (vrd. eriti Rossihniuse väljendi *sisse kurja Huckotusse* parandust!) ja mõnikord uusi vigugi (*Eng pro enge*) tehtud. Tähelepandavaks ortograafiliseks tendentsiks Reuteril on *ä-d e* asemel kuritarvitada (vrd. *mäije, ollät 'oled', ommalä* jne.), millist kalduvust võib märgata mõnel muulgi rootsiaegsel eesti kirjamehel, arvatavasti rootsi keele ortograafia eeskujudest tingituna, ent mitte Rossihniusel ega Stahlilgi. Kokkuvõtteks võime öelda, et Reuter jälgib Rossihniuse keele traditsioone, kuid on võtnud endale mitmeid vabadusi ja niisiis on võrdlemisi iseseisev eesti keele tarvitaja — kui ta on olnud keeleoskuse poolest suuteline kõnealused muudatused tekstis ise teostama. Kuid ta võis muidugi teksti saada ka mõnelt teiselt kaasaegselt autorilt.

Mõni aasta pärast Reuteri publikatsiooni avaldatud Adr. Verginiuse meieisa-palve tõlkest erineb Reuteri oma veel palju olulisemal määral kui Rossihniuse omast, nagu kohe märkame, kui Verginiuse redaktsiooni 1686. aasta Vastses Testamendis Luuka evang. 11: 2—4 järgi vaatame: sääl loeme *põbandetus pro Pūhatut, sabgo pro saaku, Sinno Tachtminne pro Sinu mechle päräst, nida pro ninda, eggäpeiw pro tänapärw, Pattu pro Süiid* jne. On tähelepandav, et Reuteri palves puudub traditsioonilise meieisa-palve lõpposa, samuti nagu m. s. tema lapikeelseski tekstis. See esineb sääl niisiis sellel lühemal kujul nagu ta leidub Luuka evangeeliumis, vrd. täielikult Matt. ev. 6: 9—13. Võib-olla tohib sellest koguni järeldada, et Reuter on oma teksti võtnud mõnest seni tundmatust Uue Testamendi (resp. Luuka evang.) kaasaegselt Rossihniuse traditsiooniga lõunaestikeelsest tõlkest ja et tema teksti sugulus Rossihniuse palvega on niisiis vaid kaudne.

Vähemalt praegu Lundis käepärast olevate andmete põhjal võib arvata, et Reuteri meieisa-palvet seni pole kirjanduses käsitletud ja et seetõttu K. Dravinski tehtud avastus on kõigiti tunnustusväärne ja toob veidi uudistki lõunaestli kirjakeele ja eesti vaimuliku kirjavara ajaloo jälgijaile. Saareste ja Cederbergi ülaltsiteeritud teoses, kus antakse süstemaatiline ülevaade XVII saj. eestikeelsest autoreist, igatahes ei mainita Reuterit. Kuigi esialgu ainult mitmeti omapärase meieisa-palve autorina (või ainult väljaandjana, kui ta teksti sai kelleltki teiselt?), niisiis õige vähese "produktiooniga" eesti kirjamehena, kuulub taasleitud Reuter edaspidi ikkagi meie keele vanimate viljelejate väikesesse salka.

J. Mägiste.